

УДК 378.22:376.37

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
ДЛЯ РОБОТИ У СЕЛІ НА ПРИКЛАДІ ВЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА
ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Мицик Г. М.

У статті розкриваються проблеми кадрового забезпечення закладів дошкільної освіти села, проаналізовано сучасний стан політики держави в сфері підготовки вузькофахових фахівців для роботи на селі на прикладі вчителя-логопеда, визначено основні чинники низької ефективності освітнього кадрового потенціалу в сільській місцевості. Акцентується увага на тому, що село продовжує залишатись мало привабливим для молодих фахівців, простежується їх неготовність до професійної діяльності в реаліях сучасного українського села.

Робляться висновки про необхідність внесення змін у зміст професійної підготовки логопедів, узагальнення досвіду надання логопедичної допомоги у селі і розробки технологічної моделі підготовки логопедів для сільської місцевості, формування професійних компетентностей щодо місця діяльності, що дозволяють створювати умови для корекційно-розвиткової роботи на рівні дошкільного навчального закладу з дітьми, що мають вади мовлення.

Одним з ключових напрямків удосконалення змісту професійної підготовки логопедичних кадрів вбачаємо в модернізації змісту освітніх програм професійної підготовки логопедів, введення навчальних дисциплін, метою яких є формування у студентів готовності до роботи за фахом в сільській місцевості на рівні закладу дошкільної освіти, визначення змісту таких навчальних дисциплін та навчально-методичному їх забезпеченні.

Ключові слова: село, корекційно-розвивальна допомога, діти з порушеннями мовлення, вузькофаховий спеціаліст, вчитель-логопед, компетентність, заклад дошкільної освіти.

В статье раскрываются проблемы кадрового обеспечения учреждений дошкольного образования села, проанализировано современное состояние политики государства в сфере подготовки узкопрофильных специалистов для работы на селе на примере учителя-логопеда, определены основные факторы низкой эффективности образовательного кадрового потенциала в сельской местности, делаются выводы о необходимости внесения изменений в содержание профессиональной подготовки логопедов, формирования компетентностей, необходимых для успешного осуществления профессиональной деятельности в сельской местности на уровне учреждения дошкольного образования.

Ключевые слова: село, коррекционно-развивальна помощь, дети с нарушениями речи, узкопрофильный специалист, учитель-логопед, компетентность, заведение дошкольного образования.

The article reveals the problems of staffing of pre-school education institutions in the village, analyzed the current state of the state policy in the field of training of narrow-profile specialists for working in the countryside with the example of a speech therapist, identified the main factors of the low efficiency of the educational capacity in rural areas.

The attention is paid to the fact that the village continues to be of little appeal to young specialists, their unreadiness to professional activity in the realities of the modern Ukrainian village is traced. Conclusions are made about the need to make changes in the content of the vocational training of speech therapists, to generalize the experience of providing speech therapy to the villages and to develop a technological model for the preparation of speech therapists for rural areas, to form professional competencies in relation to the place of activity, which allow creating conditions for corrective-developing work with children with speech impairments level of pre-school educational institution.

One of the key directions in improving the content of vocational training for speech therapy staff is seen in the modernization of the content of educational programs for the vocational training of speech therapists, the introduction of educational disciplines aimed

at forming students' readiness for work in the rural areas at the pre-school education level, determining the content of such educational disciplines and teaching-methodical provision thereof.

Key words: rural area, correctional and developmental assistance, children with speech disorders, narrow-profile specialist, speech therapist, competence, institution of preschool education.

Постановка проблеми. Сучасне українське село переживає нелегкі часи, проте у керівництва країни, широких верств населення України є стале розуміння необхідності його відродження. Цей процес є багатоаспектним за своєю суттю. Він передбачає з'ясування причин виникнення проблеми, визначення шляхів і способів її розв'язання. Однією зі складових відродження є кадрове питання, без вирішення якого всі інші напрямки розвитку українського села не можуть навіть починати розв'язуватися. Село ж, в свою чергу, потребує фахівців багатьох галузей, як безпосередньо в сільськогосподарському виробництві, так і в соціально-побутовій сфері. Необхідність створення належних умов для забезпечення прав і можливостей дітей з особливими освітніми потребами змушує говорити і про фахівця, здатного організувати корекційно-розвивальну роботу з такими дітьми на рівні закладу дошкільної освіти. За наявності тенденції до збільшення серед дошкільників кількості дітей із порушеннями мовлення в цій ситуації зростає роль вчителя-логопеда. На перший погляд, це дуже вузьке, специфічне питання, яке не є пріоритетним для загального розвитку села. Але з іншого боку, проблема насиченості логопедами закладів дошкільної освіти в цій місцевості є в багатьох аспектах типовою, такою, що поєднує в своєму складі багато інших, традиційних, для села проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми сільської освіти завжди були в полі зору науковців. Серед основних – недостатнє забезпечення навчальних закладів, розташованих у сільській місцевості, педагогічними працівниками відповідних спеціальностей. Перебуваючи в переліку найбільш масових, тим не менш, професія вчителя повною мірою не задовольняє потреб сільського соціуму. По закінченні навчання молодь не надто бажає пов'язувати своє майбутнє з реаліями українського села. Дається взнаки і її неготовність до професійної діяльності в зазначених умовах, що змушує говорити про запровадження в системі вищої освіти комплексної підготовки вчителів для роботи в сільській місцевості. В наукових колах це питання не є новим. Різні аспекти професійної підготовки педагогічних працівників до роботи у селі висвітлювалися в працях О. А. Біди, Л. В. Будяк, І. С. Волощука, А. Г. Грінченка, Р. М. Зуб'як, Н. І. Календар, М. В. Картель, Н. В. Касярум, В. М. Король, А. І. Кузьмінського, О. В. Лапи, О. Я. Межирицького, Л. І. Мішик, О. В. Опанасенко, Л. А. Присяжнюк, Л. І. Прокопенко та ін. Проте питання готовності майбутніх логопедів до роботи в зазначених умовах, її формування на рівні педагогічних закладів вищої освіти здебільшого залишалися поза увагою науковців. Фрагментарно вони висвітлюються в працях Т. Л. Берник, О. М. Потапенко. Переважно увага приділяється загальній підготовці логопедів. У незалежній Україні ці питання розроблялися О. В. Ільченко, Н. А. Лопатинською, Н. Г. Пахомовою, Ю. В. Пінчук, О. М. Потапенко, Н. В. Савіновою, Н. М. Сінопальніковою, Л. О. Федорович, С. М. Шаховською, М. К. Шеремет та ін. Отже, проблему професійно-педагогічної підготовки майбутніх логопедів у педагогічних закладах вищої освіти до роботи в сільській місцевості слід вважати недостатньо вивченою.

Мета статті – здійснити огляд політики держави у сфері підготовки фахівців для роботи на селі на прикладі вчителя-логопеда закладу дошкільної освіти, що передбачає аналіз сучасного стану державної політики в цьому питанні, з'ясування проблем з цим пов'язаних, визначення напрямків покращення ситуації.

Виклад основного матеріалу. Шляхи і способи вирішення проблем сільського населення, напрями його соціальної захищеності були визначені з прийняттям 19 жовтня 1990 р. Закону УРСР "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві". Серед іншого в ньому акцентовано увагу на вирішенні такого важливого для сільських територій кадрового питання. На законодавчому рівні передбачено встановлення квот прийому сільської

молоді до вищих навчальних закладів, яка мала стати обов'язковою для виконання. В контексті загального підходу з'явилась можливість змінити ситуацію на краще й в освітній сфері села.

Слід зазначити, що за радянських часів серед пересічного населення праця у селі була не надто престижною, але це компенсувалося характерними для адміністративно-командної системи заходами – розподілом випускників вищих навчальних закладів, у тому числі і у сільську місцевість. Більшою мірою саме завдяки цьому освітній процес на сільських територіях був організований на достатньо високому рівні. Хоча, слід визнати, певною мірою такі позитивні результати мали штучний характер.

Своєрідним результатом досягнень педагогічної науки радянського періоду стало прийняття в 1990 р. комплексної державної програми "Освіта в сільській школі". Вона передбачала дослідження й підготовку відповідних нормативних документів: з підвищення якості освітньо-виховної роботи з дітьми дошкільного віку; з докорінної зміни кадрової політики; удосконалення системи управління сільською школою; зі створення нових проектів навчально-виховних закладів, а також з формування механізму використання на потреби сільської школи місцевих і регіональних коштів разом із держбюджетними [2, с. 17].

Незважаючи на позитивну роль названих документів, значна частина їх положень так і залишились нереалізованими. На початку 90-х років ХХ ст. українське село повною мірою відчуло на собі наслідки соціально-економічних процесів, які відбувалися в державі. Досить істотною стала потреба в отриманні елементарних і так необхідних для людини благ. Певні негативні процеси розпочалися і в системі сільської дошкільної освіти. Як наслідок, закриття дошкільних закладів, звідси згортання роботи з надання логопедичної допомоги, яка отримала свій розвиток в сільській місцевості саме на базі дошкільних закладів. Сільський соціум, і до того не надто "розпещений" присутністю вчителя-логопеда чи хоча б вихователя з логопедичною підготовкою, почав втрачати кваліфіковані педагогічні кадри. З середини 90-х ці процеси набули більш глобального характеру. Тільки за період з 1996 до 2001 року кількість дошкільних навчальних закладів у сільській місцевості зменшилася на 2 тис. Лише близько 20 відсотків дітей дошкільного віку відвідували дитячі садки. Тим часом у Державній національній програмі "Освіта" ("Україна ХХІ століття") від 03.11.1993 р., дошкільне виховання визнається вихідною ланкою в системі безперервної освіти, становлення і розвитку особистості. Зазначено, що його метою є забезпечення фізичного та психічного здоров'я дітей, їх повноцінного розвитку, готовності до школи, набуття життєвого досвіду. Держава виявляє зацікавленість у створенні мережі дошкільних виховних закладів різних типів і профілів, зокрема компенсувальних та комбінованих для дітей, що потребують корекції здоров'я. Врахування потреб індивідуальної корекційно-компенсаційної спрямованості навчання і виховання дітей з вадами психофізичного розвитку стає одним зі стратегічних завдань реформування змісту освіти. Задекларовано підготовку нової генерації педагогічних кадрів, що є дуже важливим у контексті подальшого розвитку освіти в Україні. Зазначається, що педагогічні працівники мають стати основною рушійною силою відродження та створення якісно нової національної системи освіти. Поставлено питання про розробку системи заохочень творчої молоді до педагогічної діяльності.

Необхідність у достатній кількості дефектологічних і, зокрема, логопедичних кадрів змушує Міністерство освіти України (далі – МО України) видати наказ "Про відкриття спеціальних факультетів для одержання спеціальності "Дефектологія" на базі вищої педагогічної освіти" від 23.02.1994 р. № 47, яким зобов'язало ректорів вищих навчальних закладів, для одержання освіти із спеціальності 03.10 "Дефектологія" спеціалізацією "Логопедія", відкрити спеціальні факультети з трирічним терміном навчання без відриву від виробництва для осіб, які мали вищу педагогічну освіту і працювали у спеціальних дошкільних закладах і школах-інтернатах, в Київському державному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (далі – КДПУ імені М. П. Драгоманова), Слов'янському державному і Кам'янець-Подільському педагогічних інститутах [4, с. 158]. До цього в Україні підготовка логопедів велася лише на 2 дефектологічних факультетах: КДПУ імені М. П. Драгоманова та

Слов'янському державному педагогічному інституті. У 1993–1994 навчальному році спеціальність "Дефектологія" зі спеціалізацією "Логопедія" було відкрито у Кам'янець-Подільському педагогічному інституті. План прийому було визначено у кількості 50 осіб.

З 2000 р. підготовка логопедів з можливістю отримання кваліфікації: "Логопед. Вчитель початкових класів шкіл для дітей з тяжкими розладами мовлення", "Логопед. Дефектолог дошкільних закладів для дітей з ТВМ" розпочалася на дефектологічному факультеті НПУ імені М. П. Драгоманова [3, с. 106]. Вища педагогічна спеціальна освіта, за твердженням О. С. Потапенко, виходить на новий якісний рівень підготовки фахівців. Запроваджуються нові форми підготовки логопедів, вводяться нові більш уточнені спеціальності, що дають можливість доцільно і поглиблено вивчати кожну категорію дітей з особливостями психофізичного розвитку і проводити з ними навчально-виховну роботу, застосовуючи при цьому новітні знання, здобуті під час навчання у виші [4, с. 171].

Незважаючи на такі позитивні зміни, цілеспрямована підготовка вчителів-логопедів для сільської місцевості не проводилася. І хоча з року в рік кількість випускників за вказаним фахом постійно збільшувалася, практика демонструє картину колосальної нестачі логопедичних кадрів у дошкільній освіті. Особливо актуальною ця проблема є для дошкільних закладів сільської місцевості. Такою вона залишається і до сьогодні. Переважно логопедів готували для спеціальних дошкільних, шкільних та соціально-реабілітаційних закладів для осіб з вадами психофізичного розвитку. Проте зазначимо поступове збільшення в дошкільних закладах вихователів, що володіють методами та прийомами роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку. З запровадженням у навчальні плани напряму підготовки "Дошкільна освіта" курсу "Основи дефектології і логопедії" у студентів педагогічних факультетів вищих навчальних закладів України з'явилася можливість отримати необхідну теоретичну і елементи практичної підготовки з питань, пов'язаних із розумінням особливостей аномального розвитку, комплексного вивчення дітей різних категорій і системного підходу в організації корекційно-педагогічної допомоги. Він не ставив за мету формування у них компетентностей, притаманних, зокрема, логопеду, проте передбачав оволодіння знаннями й уміннями діагностики та корекції мовленнєвих порушень у дітей раннього і дошкільного віку, організації роботи з дітьми, що мають порушення мовлення в умовах дошкільних виховних закладів загального розвитку.

Позитивні зрушення в сільському господарстві, які розпочалися в 2000 році, не сприяли поліпшенню умов життєдіяльності сільського населення. Досить низьким залишається і рівень забезпечення закладів соціально-культурної сфери, особливо у невеликих селах, кваліфікованими фахівцями. На державному рівні визнано, що має бути розроблено і поетапно реалізовано систему заходів щодо підвищення престижності праці в сільських навчальних закладах, запроваджено нову форму підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців для виробничої та соціальної сфери села, створено належну матеріально-технічну базу для закладів, які готують таких фахівців.

Упродовж наступних двох десятиліть неодноразово робилися спроби поновому визначити мету і завдання соціальної політики у селі. Першим кроком до формування високорозвиненої соціальної інфраструктури у селі як системи підприємств, організацій, установ, що надаватимуть відповідні послуги сільському населенню, та до зростання добробуту селян, як наголошується в самому документі, стала Державна програма розвитку соціальної сфери села на період до 2005 року (далі – Програма), затверджена Указом Президента України від 15.07.2002 р. № 640/2002. Завдяки їй прийняттю з 2002 р. в сільській місцевості призупинено безпідставне закриття й ліквідацію дошкільних навчальних закладів. У 2005 р. поновило свою роботу майже 300 дитячих садків, насамперед у сільській місцевості Луганської, Житомирської, Полтавської, Черкаської областей [1, с. 396]. В Україні спостерігається поступове збільшення їх кількості та дітей в них. Зростає і соціальна відповідальність аграрних підприємств за системні перетворення на селі. Поряд з цим відсутність мотивації до праці у селі залишалася однією з найгостріших проблем, характерних для цієї місцевості. В Державній цільовій програмі розвитку

українського села на період до 2015 року, затвердженій постановою КМ України від 19.09.2007 р. № 1158, яка стала наступним документом у вирішенні проблем українського села, потреби освітніх закладів у педагогічних працівниках залишилися поза увагою. Держава була зацікавлена у підготовці фахівців переважно для аграрного сектору економіки. Тим часом щодо освіти вона виявила свою підтримку у створенні належних умов для проживання працівників гуманітарної сфери на селі, що є надто важливим в контексті збереження кадрового потенціалу, який ще залишився в сільській місцевості. На додаток до цього чітко виписані заходи заохочення молоді до роботи і проживання у сільській місцевості, що також мало б сприяти його формуванню на майбутнє.

14 березня 2012 р. кризові тенденції в сільській освіті та шляхи їх подолання стали предметом обговорення для учасників парламентських слухань. Вкотре зосереджується увага на проблемах, які залишаються нерозв'язаними в освіті, зокрема і в сільській місцевості, відзначено дефіцит дошкільних навчальних закладів; негнучкість освітньої системи тощо. Попри це чи не вперше зайшла мова про необхідність запровадження у педагогічних вишах комплексної підготовки вчителів для сільської місцевості за 2–3 спеціальностями. З цього приводу його учасниками були дані відповідні рекомендації МОНмолодьспорту України. На наше переконання, невирішеність проблеми кадрового забезпечення сільських освітніх закладів впродовж попередніх років змушує вести мову саме в такому контексті. Причин погіршення ситуації декілька. По-перше, попри постійне декларування в кожному наступному програмному документі про необхідність створення стимулів та належних умов для роботи і проживання на селі молодих педагогів, в цьому напрямку зроблено недостатньо. Село продовжує залишатися для них мало привабливим. По-друге, простежується неготовність майбутніх педагогічних працівників до професійної діяльності в реаліях сучасного українського села. Ті ж, хто за іронією долі розпочав свою педагогічну діяльність у сільській місцевості, потребують досить тривалого часу на адаптування до нового середовища як у побутовому, так і професійному сенсі. Запровадження комплексної підготовки вчителів для сільської місцевості є виправданою і з інших причин. Одна з них – це соціальні відмінності між міським і сільським населенням. Незважаючи на намагання держави наблизити та вирівняти умови їх життєдіяльності, різниця залишається відчутною. Суттєво поступаються сільські населенні пункти містам і за рівнем облаштованості освітніх закладів. Саме ці обставини більшою мірою і змушують обговорювати питання про запровадження цілеспрямованої підготовки педагогів для роботи на селі.

Схвалюючи пропозиції парламентарів, ми не поділяємо їх поглядів щодо здійснення такої підготовки тільки за 2–3 спеціальностями. Напрошується запитання: яким саме спеціальностям слід віддати перевагу? Вважаємо, що в умовах перетворень, які відбуваються в освітній галузі, спрямованості державної підтримки на забезпечення рівного доступу до високоякісної дошкільної та загальної середньої освіти слід вести мову про запровадження такої підготовки за всіма спеціальностями, які є затребуваними в сільських освітніх закладах. Турбота про дітей з порушеннями мовлення змушує говорити і про підготовку для закладів дошкільної освіти сільської місцевості фахівця такого вузького профілю, як логопед.

Нові цілі дошкільної освіти зумовили необхідність розроблення та впровадження концептуальних підходів до організації інтегрованого та інклюзивного навчання дітей в різних умовах. Відповідні кроки з цього приводу були здійснені МОН України. Наказом від 01.10.10 р. № 912 ним було затверджено Концепцію розвитку інклюзивного навчання. Важливого значення у цьому сенсі набули і внесені у 2014 р. зміни до Закону України "Про дошкільну освіту", відповідно до яких у складі закладів дошкільної освіти для задоволення освітніх, соціальних потреб, організації корекційно-розвивальної роботи можуть створюватися спеціальні та інклюзивні групи для виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами. За таких умов роль сільського дошкільного освітнього закладу, як важливого соціокультурного інституту держави, в соціалізації дітей з особливими освітніми потребами суттєво зростає, як і роль вчителя-логопеда в організації та здійсненні корекційно-розвивальної роботи з такими дітьми.

Оновлення структури і змісту дошкільної освіти, гуманізація її цілей і принципів висувають підвищені вимоги до професійних, особистісних якостей учителя-логопеда, який має намір працювати в сільській місцевості. Це актуалізує необхідність внесення змін у зміст їх професійної підготовки, узагальнення досвіду надання логопедичної допомоги у селі та розробки технологічної моделі підготовки логопедів для сільської місцевості, формування професійних компетентностей стосовно місця діяльності, що дозволять створювати умови для корекційно-розвивальної роботи з дітьми з порушеннями мовлення на рівні дошкільного освітнього закладу.

На сучасному етапі законодавство про вищу освіту гарантує здобувачам вищої освіти вибір навчальних дисциплін у межах, передбачених відповідною освітньою програмою та навчальним планом, в обсязі, що має становити не менш як 25 % від загальної кількості кредитів ЄКТС. На наше переконання, це дозволяє педагогічним закладам вищої освіти при їх розробці запропонувати майбутнім логопедам для вивчення навчальні дисципліни, зорієнтовані на формування у них готовності до професійної діяльності в освітніх закладах сільської місцевості. З іншого боку, такі дисципліни розширять уявлення майбутніх фахівців про особливості організації корекційно-розвивальної роботи з дітьми з порушеннями мовлення в різних умовах (нових або нестандартних ситуаціях), її напрями та змістове наповнення.

На наше переконання, проблема якості підготовки вчителів-логопедів і, зокрема, для сільської місцевості має комплексний характер, вирішення якої в компетенції саме закладів вищої освіти. Для цього законодавство надає їм право: розробляти та реалізовувати освітні програми в межах ліцензованої спеціальності; самостійно запроваджувати спеціалізації, визначати їх зміст і програми навчальних дисциплін; формувати та затверджувати власний штатний розпис, готувати науково-педагогічні кадри, приймати рішення щодо присудження їм наукових ступенів тощо. Держава лише створює умови для реалізації таких можливостей.

Висновки

По-перше. Наявність у суспільстві двох різноспрямованих тенденцій – прагнення покращити ситуацію в забезпеченні закладів дошкільної освіти таким вузькофаховим спеціалістом, як вчитель-логопед, і відсутність реальних кадрових ресурсів для цього загострює вирішення проблеми. Відтак своєї актуальності набуває питання про внесення змін у зміст професійної підготовки логопедів, його спрямованість на формування компетентностей, необхідних для організації корекційно-розвивальної роботи з дітьми-логопатами на рівні закладу дошкільної освіти сільської місцевості.

По-друге. Переосмислення попереднього досвіду вказує на необхідність розробки технологічної моделі підготовки логопедів для сільської місцевості та запровадження заходів заохочення молоді до роботи і проживання у сільській місцевості. Важливим чинником реформи спеціальної освіти є впровадження такого Стандарту вищої освіти за спеціальністю 016 "Спеціальна освіта", який, власне, визначав би очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач, відповідав запитам суспільства в цілому і сільському соціуму зокрема.

По-третє. Одним з ключових напрямів удосконалення змісту професійної підготовки логопедичних кадрів має стати модернізація змісту освітніх програм професійної підготовки логопедів, запровадження навчальних дисциплін, метою яких є формування у студентів готовності до роботи за фахом в сільській місцевості на рівні закладу дошкільної освіти, визначення змісту таких навчальних дисциплін та навчально-методичне їх забезпечення.

По-четверте. Свого удосконалення потребує й методика (технологія) навчання майбутніх логопедів до роботи на селі з урахуванням особливостей його сучасного стану. Будь-які зміни в системі підготовки майбутніх фахівців висувають додаткові вимоги до науково-педагогічних працівників, які її здійснюють: наявність практичного досвіду в роботі з дітьми з порушеннями мовлення на рівні закладів дошкільної освіти; професійне вдосконалення та зростання; використання новітніх технологій і методик навчання; володіння технологіями електронного навчання тощо.

Література

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підручник для студентів вищих навчальних закладів / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
2. Ермолаев В. А. Будет жить школа будет жить село / В. А. Ермолаев // Народное образование. – 1991. – № 8. – С. 14–19.
3. Пінчук Ю. В. Система професійної компетентності вчителя-логопеда : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.03 / Пінчук Ю. В. – К., 2005. – 220 с.
4. Потапенко О. М. Теорія і практика підготовки логопедичних кадрів в Україні (друга половина XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.03 / Потапенко О. М. – К., 2010. – 183 с.